

MÚLT ÉS JÖVŐ KÖZT

Jó néhány alkalmunk nyílt a közelmúltban a visszatekintésre, irodalmunk múltjának és jelenének számbavételére. A mérlegkészítéssel, értékhierarchia-kísérletekkel szükségszerűen együtt járó viták minden eddiginél cáfolhatatlanabban bizonyították, hogy a romániai magyar irodalom nem zárkozhat be önmagába — sikert, tekintélyt hozó művei éppen azok voltak, amelyek mind a provinciába-ragadottsággal, mind a nem kevésbé kisszerű esztétizmussal szakítani tudtak, s egy nemzeti-ség létproblémáit közvetlenül vagy közvetve, a jelenkor művészetének egyetemes tanulságai szellemében próbálták megragadni. Senki sem tagadhatja tehát a történelmiség-igény jogosságát (persze, továbbra is tagadjuk az öngazoló kritikamentességet, a művészeti sajátosságok vulgarizáló feladását!), mint ahogy az sem vonható kétségbe, hogy a korunkat méltóképpen kifejező alkotók és alkotások megteremtik a maguk új esztétikai törvényszerűségeit, s nem túriuk el a más körülmények, más művek szülte — a művészi képzeletet gúzsbakötő — normativitást.

A romániai magyar irodalom nem zárkozhat be önkörébe — mondtuk. Irodalmunkat a hétköznapok és ünnepnapok egyaránt testvéri kapcsolatba fonják román íróársaink munkájával, e munka eredményével, a már kiteljesült és kiteljesülő korszerű művészeti törekvésekkel. Hogy ez a probléma-közösség nem csupán óhaj, hanem egyre inkább valóság, annak példázásaként érdemes felidézni az országos írószövetségi konferencia vitáját, az írói elkötelezettség olyan nemes pátoszú, időszerű megfogalmazásait, mint amilyent például Ioan Alexandrutól, Dan Deşliutól vagy Adrian Păunescutól hallhattunk. A realizmus értelmezése, irodalmunk közérzete, az írói szabadság és szolgálat dialektikája, e kérdések alkotó marxista elemzése ugyanúgy összeköti a különböző anyanyelvű, vérükben, gondolkozásukban más-más hagyományt hordozó írókat, mint a legmagasabb esztétikai célok kitűzése. Nem légvárakat kell építenünk — alapoznunk kell; Ioan Alexandru, a folklór és a szürrealizmus örökségét, vívmányait eredeti költészetté ötvöző lírikus az ősforrásokra, az ősi kultúrákra hívta fel a figyelmet, Dan Deşliu Tolsztojra hivatkozott — és ez a világirodalmi, esztétikai alapozás természetesen nem ismer tér- és időbeli határokat, nem zárható le a régmúltban. A marxista filozófia forradalmasító erejét éppen abból nyerte, hogy a kor gazdasági-társadalmi-politikai valóságának, de egyúttal a kor élenjáró tudományának is alkotó szintézisét nyújtotta. (Szemináriumi tudásunkat nem árt olykor a gyakorlatban kamatoztatnunk!) Vajon a szocialista irodalom és művészet nem egy ugyanilyen nyitottság alapján teremtheti meg a mai remekművek lehetőségét? Lehet vitánk Lukács Györggyel egy vagy más kérdésben, de tagadhatjuk-e, hogy azzal szerzett világszerte tekintélyt a marxista esztétikának, irodalomtudománynak, hogy a legnagyobbakra nézett, az ő művészeti gyakorlatukban kereste az esztétikai törvényszerűségeket? És ennek a hatalmas, a marxista esztétikában páratlan életműnek ott vannak a hiányai, sebezhető pontjai, ahol az élő kapcsolat a kor meghatározó művészetével, irodalmával megszakad (elzárkózása, idegenkedése az avantgarde-tól) — s ott és akkor válik ismét korszakossá, ahol és amikor újra találkozik a súlyos korproblémákat irodalomba emelő kortársaival, megújítva ezzel saját realizmuselméletét.

Az írószövetségi konferencia után, a VII. Nemzetközi Esztétikai Kongresszus előtt — amelynek Bukarest ad otthont —, hazai gondjainkat hasznos volna az egyetemes esztétikai törekvések, világirodalmi jelenségek tükrében is látnunk — nem a napi feladatoktól eltávolodás, hanem az eredményesebb szolgálat érdekében. Nem szabad, nem lehet válaszfalakat emelnünk, ezek a falak úgyis lehullanak. Mennyire jellemző például a bukaresti esztétikai kongresszus előadásainak, tagozatainak téma-kijelölése! Az esztétika történelmi forrásai, az általános esztétika történetének tárgyalásmódja; művész—kritika—közönség; kortárs művészet (a művészet halála?); a történelmi kutatások időszerűsége a művészetekben és az esztétikában; új módszerek — új kritériumok; a környezet és a mindennapi élet esztétikája. Szinte valamennyi témacsoport jelzi, hogy az esztétika nem csupán az alkotók (írók, festők, zenészek, színészek, filmrendezők, fotóművészek) ügye; egyre kevésbé hagyhatja nyugton azokat, akiknek e művészetekhez és művészettudományokhoz köze van, az a forradalmi változás, amely az emberiség kultúrájában s ezzel együtt a kulturáltság megítélésében végbemegy — részben a tömegkommunikációs eszközök mérhetetlen fejlődése következtében. Nem véletlen, hogy a „kezdet“ és a „vég“ mint esztétikai probléma egyre többet foglalkoztatja a szakembereket (lásd e számunkban a szovjet Jurij Lotman tanulmányát). Az amerikai Steiner a művészetek „mélységesen logikus folytonos energiáját“ a természettudományok „additív haladásával“ szembesíti újra, s elgondolkodtató következtetésekhez jut: „A természettudós időgörbéje pozitív. A humanista elkerülhetetlenül hátratekint... Mivel magában hordja a múltat, a nyelv — eltérően a matematikától — visszafelé vonz. Ebben rejlik Euridiké jelentősége. [...] a szavak embere, a dalnok, visszafordul a nélkülözhetetlen árnyak birodalma felé. A természettudós szerint idő és világosság előttünk állnak.“

Azt jelentené ez, hogy az irodalom, a művészet a múlthoz tartozik, s a jövő a természettudományé? Elképzelhető-e az irodalom és művészet nélküli jövő? Számomra semmiképpen sem. Arról viszont érdemes, sőt kell vitáznunk, hogy milyen lesz, milyen legyen a jövő művészete, irodalma. Amely intellektualizmusában méltó az óriásléptekkel előrehaladó tudományokhoz, de megőrzi azt a frissességét, emberi közvetlenségét, ami a népköltészetet máig élte, új virágzását (legalábbis fogyasztói értelemben) lehetővé teszi. A kérdések és lehetséges válaszok száma beláthatatlan. Ismereteinkkel minél nagyobb tudásterületet, minél nagyobb teret, több művészeti ágat, nyelvet, irodalmat fogunk át, annál több a kérdés, esetleg kétely — de nő a biztató feleletek mennyisége is. Nekünk, a romániai magyar kultúra részeseinek, két nemzeti kultúra találkozási pontján, gazdag hagyományaink birtokában, a gyors kibontakozásban levő szocialista román kultúra vonzaskörében, helyzetünkben következő fokozott érzékenységgel e találkozások iránt, nem lekicsinylendők a lehetőségeink. Az irodalomtörténeti komparatiztika, az összehasonlító folklórkutatás első lépései valójában csak szerény jelzések még — lehetőségeinkhez képest. Meg kellene irigyelnünk azt a sikert, amelyet újabb népköltészeti gyűjteményeink, legjobb prózaíróink, drámaszerzőink, költőink magukénak mondhatnak.

Nem a lehetetlen — a lehetőségek ostroma ez.